

Сокурєнко Валерій Васильович, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Проблеми кримінального процесу на сьогодні є нагальними для суспільних відносин і правоохоронної системи нашої держави. 20 листопада поточного року минула п'ята річниця з дня, коли в життя країни, правозастосовну діяльність правоохоронних органів і судів було впроваджено чинний КПК України.

Як свідчать результати нашого аналізу та опитування практичних працівників досудового розслідування, сьогодні діяльність слідчого, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством, спрямована на реєстрацію в ЄРДР усіх заяв, повідомлень громадян, юридичних осіб та рапортів працівників оперативних підрозділів, що фізично переобтяжує загальне навантаження на одного слідчого. Зокрема, у цієї посадової особи одночасно перебувають у середньому 250–300 проваджень залежно від регіону країни, а в деяких із них, зокрема в столиці, – і близько півтори тисячі. Дослідження засвідчують, що з усіх зареєстрованих кримінальних проваджень закривають 75 %. Таким чином, більшу частину робочого часу слідчий витрачає на неефективну діяльність, що не пов'язана з протидією злочинності та фактично не відповідає основним завданням підрозділів досудового розслідування щодо повного, швидкого й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Вищезазначене дає змогу констатувати нагальність потреби в запровадженні в чинному КПК України процесуального інституту проведення дослідчої перевірки заяв і повідомлень, а також інституту кримінальних проступків, що могло б значно розвантажити слідчих і зменшити процесуальні витрати, а також у повному обсязі залучити працівників інших служб і підрозділів Національної поліції України до більш конкретної правозастосовної діяльності та протидії злочинності. Доцільність цього положення ґрунтується на багаторічному досвіді роботи слідчих та оперативних підрозділів, підтверджується вченими в дослідженнях та під час захисту кандидатських і докторських дисертацій. Якщо звернутись до міжнародного досвіду, то таку пропозицію вже реалізовано в Білорусі, Молдові, Казахстані. Крім цього, науковці нашого університету на підставі досліджень правозастосовної діяльності пропонують запровадити штатні підрозділи дізнання для розслідування кримінальних проступків та нерозкритих злочинів.

Іншим актуальним доповненням до чинного КПК України було б запровадження обов'язку слідчого щодо здійснення профілактичної діяльності в процесі кримінальних проваджень, оскільки в державі відсутній закон «Про профілактику злочинів». Обов'язок щодо такої діяльності за результатами розслідування законодавчо ні за ким не закріплено. Водночас саме слідчий, на нашу думку, спроможний встановити реальні причини й умови, що сприяли вчиненню конкретних злочинів, та своєчасно звернутися з поданням і пропозиціями до керівників, від яких залежить ужиття заходів реагування на встановлені причини й умови.

Передбачення в чинному КПК України новели щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як свідчить правозастосовна діяльність, викликало неузгодженість між ним, з одного боку, та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» і відомчими нормативно-правовими актами з цих питань – з іншого. У зв'язку з цим доцільно внести зміни й доповнення в указані закони та відомчі й міжвідомчі нормативно-правові акти з метою законодавчого закріплення питань щодо розширення повноважень і можливостей самостійного ініціювання оперативними підрозділами проведення оперативно-розшукових заходів під час опрацювання матеріалів досудової перевірки та перевірки інформації щодо злочинів, які готуються, на вчинення яких здійснюється замах, і тих, що вже вчинено. На сьогодні оперативні підрозділи самостійно можуть ініціювати заведення оперативно-розшукових справ лише з питань розшуку осіб, які ухиляються від слідства й суду, та щодо захисту учасників кримінального провадження у зв'язку із загрозою їх життю, здоров'ю тощо.

Вищевказане підтверджує актуальність порушеного питання. Ми зупинились лише на більш болючих і проблемних питаннях удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в Україні та правозастосовної діяльності, але вони не є остаточними.

Сучасною проблемою розвитку криміналістики також є те, що криміналістичні знання певною мірою набули поширення в різних видах правоохоронної діяльності. Перед органами правопорядку, зокрема поліцією, постають нові проблеми, які потребують уваги. Чинний кримінальний процесуальний закон нерідко оперує досить умовними абстракціями, тоді як криміналістика наповнює їх конкретним змістом і оперативно реагує на всі зміни, що відбуваються в злочинній діяльності й діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, криміналістика – це наука про найбільш ефективні способи здійснення кримінального судочинства.

Зазначене дає змогу виокремити певні напрями подальшого розвитку науки криміналістики.

1. Використання криміналістичних знань на різних стадіях кримінального процесу. Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю гармонізації кримінального процесуального механізму стосовно міжнародних і європейських стандартів, упровадження принципу змагальності сторін, забезпечення належного балансу публічних і приватних інтересів.

Науковці дедалі активніше обговорюють проблеми судової криміналістики, тактики й методики судового слідства, криміналістичної адвокатології, криміналістичного забезпечення діяльності прокурора. Відповідно, постало питання щодо зміни суб'єктів, які застосовують криміналістичні знання.

2. Урахування останніх досягнень фізико-хімічних наук у розробленні криміналістичних методик дослідження різноманітних об'єктів та адаптування їх до потреб криміналістичної діяльності з метою забезпечення достовірності й надійного зберігання інформації про сліди.

3. Поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітчатки ока, відеокomp'ютерне розпізнавання людини за зображенням його особи, рентгенограма тулуба, геномні портрети. Вказані сучасні реєстраційні технології дають змогу не лише обліковувати злочинців за широким колом внутрішніх і зовнішніх ознак особистості, а й використовувати останні в системах контролю та безпеки аеропортів, вокзалів, стадіонів тощо.

4. Продовження наукового дослідження таких криміналістичних понять, як «стратегія», «тактика», «технологія», а також розмежування їх сутності.

5. Розроблення криміналістичних рекомендацій з розслідування окремих видів злочинів. Так, активізація кіберзагроз і кіберзлочинності ставлять перед криміналістикою завдання щодо постійного вдосконалення наявних і розроблення нових ефективних методик розслідування кіберзлочинів, наприклад, злочинів проти конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних даних і систем; злочинів, безпосередньо пов'язаних з використанням комп'ютерних, телекомунікаційних засобів; злочинів, пов'язаних із контентом даних. Потребують також подальших наукових досліджень криміналістичні засоби й методи протидії корупційній, транснаціональній злочинності, злочинам у сфері інтелектуальної власності.

З огляду на події в АР Крим та на Сході України, перед криміналістами постало завдання щодо розроблення ефективних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України та військових злочинів.

Викладене засвідчує, що наука кримінального процесу й криміналістики має своєчасно реагувати на потреби слідчої та судової практики, постійно вдосконалювати свої засоби та методи з метою забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Безперечно, порушені питання не вичерпують усієї широти тем, що мають бути обговорені. Намагання наукового вивчення порушених проблем не лише сприятиме цікавим дослідженням, напрацюванню нових наукових концепцій, а й слугуватиме теоретичним підґрунтям щодо подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства, практики його застосування на теренах України та розв'язанню сучасних проблем криміналістики.